

TEMES

Prensa cultural a Mallorca des de la transició democràtica

Sebastià Serra Busquets

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

El tema que ens plantejam desenvolupar ha tengut i té una gran importància al llarg del segle XX a Mallorca. Des del final del segle XIX han existit interessants i importants iniciatives per enfortir els coneixements i el debat culturals. Les publicacions periòdiques de tipus cultural han estat nombroses i el paper de la cultura en el si de les publicacions, en general s'ha de qualificar d'interessant.

L'espai cultural català ha tengut prou iniciatives de mallorquins, moltes de les quals s'han desenvolupat a Mallorca. La història cultural i la història social en general, així com la història política, han de tenir ben present aquestes iniciatives i les importants realitats en el terreny intel·lectual, tant des del punt de vista de la receptivitat d'idees i projectes, com de la seva aparició.

És clar, doncs, que cal seguir fent recerca sobre les implicacions de les institucions polítiques, financeres i del moviment associatiu, en general, en les publicacions de tipus cultural. Ara bé, la incidència d'aquesta premsa dins la societat és relativa i ha seguit una proporcionalitat respecte a la democratització del país, al mateix consum cultural i d'oci, a l'alfabetització,

a l'ensenyament de la llengua i cultura catalanes, al desenvolupament de l'autogovern i a l'evolució dels mitjans de comunicació de massa.

En efecte, des dels anys setanta del segle XX, i sobretot en els darrers vint anys, han anat proliferant a Mallorca un conjunt de revistes especialitzades referides tant a la cultura com a l'economia, l'oci, l'esport i la societat en general. Tant en l'etapa de la transició democràtica com en etapes més properes a l'actualitat, moltes d'aquestes publicacions no s'han aconseguit conservar vives. En general, no han estat publicacions del terreny del periodisme professional; hi ha abundat el voluntariat de redactors i col·laboradors.

Moltes d'aquestes revistes culturals han estat —i estan— redactades en català. La tradició de revistes en català ve des del final del segle XIX amb exemples com ara *La Nostra Terra* i *La Veu de Mallorca* entre d'altres anteriors a la Guerra Civil.

Quan parlem de revistes culturals feim referència bàsicament a les que tracten de literatura, educació, cinema, art, història, etc., però val a dir que, moltes vegades, en una mateixa publicació conflueixen diverses temàtiques.

A l'etapa franquista les dificultats per a les publicacions culturals en català foren grans i són poques les mostres que cal destacar.

Una publicació que ha tengut una gran continuïtat és la revista *Lluc*, fundada l'any 1921 pels Missioners dels Sagrats Cors, que des del gener de 1961 s'edita exclusivament en català, en una llarga etapa relacionada amb l'Obra Cultural Balear, amb la qual comparteix trajectòria des de la segona meitat dels anys vuitanta.

L'any 1987 apareix la revista informativa i cultural *El Mirall* fundada per l'Obra Cultural Balear i que encara s'edita actualment.

Tant *Lluc* com *El Mirall* són dues publicacions de consulta obligada, encara que, igual que moltes altres publicacions d'aquestes característiques, el seu àmbit d'acció és relativament limitat.

L'any 1992 apareix la revista *Ona-Quadern de debat*, que és de la Fundació pel Desenvolupament del Cooperativisme i l'Economització Social, i a diferència de *Lluc* i *El Mirall*, que tracten de temàtiques generals, *Ona* tracta de temes monogràfics. Aquestes tres publicacions s'editen íntegrament en català i s'ocupen de temes culturals socials i polítics recents, a més d'aspectes històrics.

L'empresa periodística Hora Nova SA edita setmanalment la revista *Brisas* des de 1987, que es distribuïa com a suplement del diari *Última Hora* en un primer moment cada diumenge i ara cada dissabte. *Brisas* és, en certa manera, continuadora de la publicació homònima dels anys trenta, de temàtica molt diversa i redactada en castellà.

El grup *multimèdia* Serra, durant els darrers vint anys, ha promogut importantíssimes iniciatives a manera de suplement tant del *Diari de Balears* com d'*Última Hora*. Entre els suplement més destacats, cal esmentar la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* i l'*Atlas* que l'acompanya, *Memòria Civil*, *Memòria Viva*, *Els Barris de Palma*, la traducció al català del *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, amb el títol *Les Balears descrites per la paraula i la imatge. Turisme i Societat a les Illes Balears*, entre d'altres.

Aquests suplement, tots en català, han tengut tiratges molt importants i, des d'un punt de vista de publicacions que arriben a la majoria de la població, tenen un èxit important. De tots, en destaca la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

El *Diario de Mallorca* i *El Mundo*, els darrers anys, també han introduït alguns suplement importants com ara *Memoria Gráfica de Mallorca* i *Mallorca siglo XX un destino obligado*, del *Diario de Mallorca*, i *Recorridos culturales. Guía del patrimonio historico-monumental de las Islas Baleares* i *Les Illes Balears y el Mar*, d'*El Mundo*, entre d'altres.

Gran part de les publicacions culturals han anat centrant la seva temàtica en la defensa de la llengua i cultura catalanes així com d'una cultura ecològica, amb constants campanyes de defensa del territori i el medi ambient i, en definitiva, de la sostenibilitat. També hi han introduït el debat pel que fa a l'autogovern i la reivindicació de la nacionalitat històrica per a la comunitat autònoma. És clar que moltes d'aquestes publicacions, alhora, han seguit la línia d'anàlisi i difusió de la literatura, l'educació, el cinema, l'art, la història, etc.

En aquest sentit, avui tenen importància publicacions com ara l'*Ecologista* del Grup d'Ornitologia Balear (GOB), *Pissarra* del Sindicat de Treballadores i Treballadors de l'Ensenyament (STEI), una part de les publicacions de la premsa forana, les esmentades *Lluc* i *El Mirall* i una part de la gran diversitat de publicacions que anirem esmentant.

Des d'una perspectiva juvenil, han sorgit moltes iniciatives els darrers anys. A tall d'exemple *L'Hiperbòlic*, publicació universitària, la revista *JA-Jove Actualitat*, *Notifixis*-revista de cultura i oci, *Es Bloc*, *l'Esperó*, *Alcampus* i *No Badis*. Moltes iniciatives han sorgit els darrers temps amb el suport de les institucions polítiques i en determinats casos es dirigeixen als universitaris, encara que els darrers anys també hi ha hagut algunes iniciatives importants dirigides als estudiants de batxillerat com ara *El Bolígraf*.

Un terreny en què hi ha una tradició important és el camp de les revistes escolars. Enguany, fa un segle que existeixen aquest tipus de publicacions. Avui, tenim dues-centes setanta revistes escolars que s'editen als centres educatius de les Balears i més del 80 % d'aquestes publicacions s'editen en català. Tenen una periodicitat anual o trimestral. El 77,7 % s'edita a Mallorca; el 12,3 %, a Menorca; el 9,4 %, a Eivissa i el 0,5 %, a Formentera. En aquestes publicacions trobam participacions de Catalunya, el País Valencià i de totes les Balears.

El panorama de publicacions culturals, i en certa manera d'oci, està ple d'iniciatives i innovacions.

Pèrò tenim la necessitat de seguir amb el fil inicial de la història de Mallorca des de la transició democràtica i moltes vegades cal vincular els canvis socials, econòmics i polítics amb les publicacions culturals, amb els mitjans de comunicació i amb la cultura en general de l'illa de Mallorca.

Des dels anys vuitanta han aparegut revistes culturals en anglès i alemany adreçades als residents estrangers i als turistes d'alta qualitat. La seva difusió es fa a Mallorca i als seus països d'origen. Són publicacions que fan referència a gastronomia, història, art, etc. i que alhora inclouen important publicitat, moltes vegades relacionada amb immobiliàries i oci en general. Cal esmentar-ne les següents: *Balearic Homes & Living*, *Balears Magazin*, *Leben auf den Balearen* i *Mallorca Select*. En aquest sentit, cal recalcar la importància de la premsa diària i de les publicacions setmanals en anglès i alemany relacionades amb el turisme de massa i amb el turisme residencial.

Tornant al fil històric que havíem encetat quan parlàvem de *Lluc* i *El Mirall*, etc., hem d'esmentar, des del moment de la transició fins als anys vuitanta, un conjunt de revistes promogudes per artistes plàstics. Destacam *Neon de Suro* i *El Correu de Son Coc*. A més de les que hem esmentat, sorgeixen, tant a la plàstica com a la literatura, un conjunt de propostes

rupturistes. Al final dels anys setanta apareixen *Ravenet Vert*, *L'Ombra Vessada* i *Soterrani*. Totes aquestes publicacions són de durada relativament curta.

Latitud trenta-nou va ser la principal revista literària d'aquesta etapa, ja que es va editar entre el gener de 1981 i l'agost de 1983. Els seus continguts eren la literatura, la llengua i les arts. De tipus literari també cal esmentar *Por*, *Escalbrutx* i *Llegir*. Aquesta darrera, de llarga durada, és una interessant publicació pel que fa a la crítica i la publicació de llibres.

Hem de destacar una publicació anual de recerca històrica, la revista de més de cent anys de durada, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, que es publica des de 1885. També de llarga durada és *Randa*, publicada per l'editorial Curial de Barcelona i dirigida per Josep Massot i Muntaner des de 1975, la qual publica recerca de temàtica històrica, literària, lingüística i artística.

També hem d'assenyalar, per la importància de la seva incidència, encara que moltes vegades sectorial, *Estudis Balearics*, editada per l'Institut d'Estudis Balearics del Govern de les Illes Balears, *Butlletí de la societat d'història natural de les Balears*, *Endins*, de la Federació Balear d'Espeleologia, *Mayurqa*, del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears, *Revista CDL*, del Col·legi de Doctors i Llicenciats, *Studia Lulliana*, òrgan de la Maioricensis Schola Lullistica, *L'Arc*, de l'Institut de Ciències de l'Educació de l'UIB, *Gea* i *Temps Moderns*, de l'Obra Social i Cultural de Sa Nostra, actualment Fundació Sa Nostra i *Comunicació*, del Centre d'Estudis Teològics, entre d'altres.

De les publicacions específiques referides a la música, esmentam *Panorama musical*, *Madrigal*, *Morgue 47*, *Rock House* i *Es Conservatori*.

Cal remarcar l'extraordinària importància de les publicacions periòdiques de l'anomenada *premsa forana* i d'algunes barriades de Palma.

Moltes de les publicacions de l'associació de la premsa forana han estat relacionades amb importants grups locals molt dinàmics a l'hora de plantejar el debat cultural i la coneixença de la llengua i la cultura. Moltes d'aquestes publicacions locals han esdevingut una eina importantíssima en el terreny de la normalització lingüística i cultural i han estat una punta de llança des de la transició fins ara. Moltes d'aquestes publicacions han passat a viure a l'empara de l'Obra Cultural Balear i han relacionat informació i debat cultural.

Un dels temes que, en definitiva, ens ocupa des de la perspectiva de l'anàlisi històrica i, fins i tot diria que sociològica, és el paper de la premsa a la Mallorca actual i també el paper dels mitjans de comunicació en general a la nostra societat.

S'ha de partir necessàriament d'una reflexió respecte als grans canvis socials, econòmics i en certa manera culturals i polítics que hi ha hagut des dels anys seixanta i setanta del segle XX fins avui.

La nostra societat ha passat de manera accelerada de l'emigració a la immigració massiva, d'una societat en què la gent treballava en gran part a l'agricultura i a la indústria, a una societat eminentment de serveis, en la qual el turisme, la construcció i el comerç són les activitats més rellevants. La població s'ha desplaçat en massa per viure a Palma o a altres nuclis urbans, majoritàriament costaners. S'han desenvolupat i encara es continuen desenvolupant tot un conjunt d'urbanitzacions. El creixement del consum i de la societat de consum en general ha estat espectacular els darrers temps. En aquest context, la incidència de les publicacions periòdiques de tipus cultural és relativa i bàsicament sectorial.

Des d'un punt de vista de la identitat hem d'assenyalar que a la Mallorca contemporània, malgrat els grans intents uniformitzadors i globalitzadors, hi continua tenint molta importància la identificació amb l'illa. És evident que, d'una banda, tenim la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, des de 1983. Però, de l'altra, també és ben cert que els ciutadans ens identifiquem, d'entrada, amb la realitat de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera.

D'institucions comunes a totes les illes, n'hi ha; de projectes culturals, alguns. La mateixa universitat de les Illes Balears cobreix tot l'àmbit de les Illes, però és habitual anar a universitats principalment de Catalunya, sobretot pel que fa als ciutadans i ciutadanes de Menorca, tot i que també ho fan els de les altres illes si els estudis que volen fer no els imparteix la nostra universitat.

L'espai comunicatiu o comunicacional és, en primera instància, Mallorca i la presència de la llengua catalana en els mitjans de comunicació de massa d'aquest espai comunicatiu és escassa, encara que present i incisiva. Els diaris estan escrits majoritàriament en castellà, a excepció del *Diari de Balears*, que és en català des de l'u de maig del 1996. És una

experiència, la d'aquest diari, prou destacable —en què tenen una gran importància les pàgines culturals i els suplementos—, però superada, quant a nombre de lectors i de publicitat, pels altres tres diaris. *Última Hora* és el de més tiratge i difusió; *Diario de Mallorca*, el segon en tiratge i, en tercer lloc, *El Mundo. El día de Baleares*.

Hem d'esmentar com a punt de referència bàsica quan parlem de premsa cultural que els quatre diaris dediquen amplis espais a la cultura; i els darrers anys encara més. A més d'aquestes pàgines, cal recordar l'ample ventall de suplementos culturals, en general setmanals i de llarga durada. Cal pensar en una interrelació entre les institucions públiques i les seves polítiques culturals i els mitjans de comunicació.

Existeixen, de fons, tot un conjunt de debats incipients respecte a la importància de la cultura, de la llengua i del patrimoni històric i natural.

Una altra apreciació necessària a l'hora d'enfocar l'anàlisi de les publicacions periòdiques de tipus cultural és assenyalar el relativament escàs intercanvi que existeix entre publicacions de cadascuna de les illes, així com amb tot l'espai comunicatiu català.

En aquesta dinàmica que no s'ha pogut trencar, destaca, fins i tot en negatiu, les dificultats de difusió de determinades publicacions fetes fora de Mallorca que són del nostre àmbit cultural. Per contra, com a aspecte molt positiu, s'ha d'assenyalar que una publicació com ara el setmanari *El Temps* cobreix molts aspectes de la realitat, entre el quals hi ha el cultural.

Però em permetran fer una referència a la situació sociolingüística actual. De les dades de què disposam actualment a partir d'una enquesta del Govern de les Illes Balears de l'any 2002, hem d'afirmar que pel que fa al futur hem de parlar d'incerteses respecte a la pervivència de la nostra llengua i del seu ús social. Oferim un conjunt d'estadístiques prou significatives.

Coneixements de la llengua catalana

	2002			1998
	Nascuts a les Illes Balears	Nascuts fora de les Illes Balears	Global	Global
L'entenen	98,4	84,4	92,9	92,4
La saben parlar	95,9	47,2	76,7	71,7
La saben escriure	68,6	24,7	51,3	31,1

Taula de creixement de la capacitat de parlar català

	1998	2002	Diferència
Nombre d'habitants	796.483	900.000	103.517
% Saben parlar català	71,7 %	76,7 %	+5 %
Saben parlar català	571.078	690.300	119.222

Taula de les persones que saben parlar català (2002)

	Total	Nascuts a les Illes Balears	Nascuts fora de les Illes Balears
Millor el català que el castellà	35,4	44,2	7,7
Igual el català que el castellà	28,8	31,7	19,6
Millor el castellà que el català	34,8	23,2	71,2

Taula dels usos de català i castellà entre els qui saben parlar català (2002)

		Total	Nascuts a les Illes Balears	Nascuts fora de les Illes Balears
A casa parlen	Més català	53,7	66,3	14,4
	Les dues llengües igual	11,0	11,3	10,1
	Més castellà	35,0	22,3	75,0
Amb els pares parlen	Més català	53,2	65,4	14,9
	Les dues llengües igual	9,5	10,4	6,7
	Més castellà	37,0	24,0	77,6
Amb la parella parlen	Més català	49,9	62,0	17,1
	Les dues llengües igual	9,4	9,5	9,0
	Més castellà	40,5	28,4	73,0
Amb els fills parlen	Més català	55,8	68,4	19,1
	Les dues llengües igual	15,0	14,5	16,3
	Més castellà	28,7	16,7	63,8
Amb els amics parlen	Més català	43,4	52,1	16,3
	Les dues llengües igual	30,4	31,6	26,8
	Més castellà	25,9	16,2	56,3
A la feina parlen	Més català	31,7	36,6	17,3
	Les dues llengües igual	38,5	43,8	22,8
	Més castellà	29,6	19,5	59,0
Als locals públics parlen	Més català	33,4	39,6	13,8
	Les dues llengües igual	41,0	44,7	29,2
	Més castellà	25,5	15,6	56,6

Total dels qui parlen més el català o les dues llengües igual (2002)

	Total	Nascuts a les Illes Balears	Nascuts fora de les Illes Balears
A casa	64,7	77,6	24,5
Amb els pares	62,7	75,8	21,6
Amb la parella	59,3	71,5	26,1
Amb els fills	70,8	82,9	35,4
Amb els amics	73,8	83,8	43,1
A la feina	70,2	80,4	40,1
Als locals públics	74,4	84,3	43,0

Des de la perspectiva de les iniciatives i les realitzacions pel que fa a les publicacions periòdiques de tipus cultural o d'aquelles publicacions de tipus més general però que fan molta referència a la temàtica cultural, hem de fer un balanç que inclou, d'una banda, grans esforços individuals, una tradició i una continuïtat pel que fa a la creativitat cultural i hem de tenir en compte, de l'altra, un conjunt de preocupacions de l'home i la dona contemporanis que donen a la temàtica cultural una nova perspectiva més relacionada amb la societat en general.

La producció cultural que es fa a Mallorca necessita més difusió interna i més penetració a determinats sectors socials als quals no arriba i a la vegada més difusió exterior. En aquest sentit, és necessari ampliar les temàtiques culturals de promoció exterior i, si bé llengua i art són i seran temes molt importants, pens que cal ampliar-les cap als terrenys d'altres ciències humanes i socials. El començament del segle XXI ens ofereix noves possibilitats i perspectives.

Hem fet èmfasi en la situació actual de la llengua catalana, perquè pensam que, atesos l'evolució social i econòmica i el desenvolupament de l'autogovern, cal incidir encara més i amb prou exigència en el terreny de l'ús de la llengua catalana, tant en el si de la societat de masses, com en les iniciatives més minoritàries dins la societat.

Bibliografia

- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu; COMPANY MATAS, Arnau i SERRA BUSQUETS, Sebastià: «La premsa mallorquina, actituds culturals i polítiques des de principis del segle XX», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma), 52 (1996).
- COMPANY FLORIT, Miquel: «La premsa forana: estancament o renovació?», *Lluc* (Palma), 786 (1995).
- COMPANY MATAS, Arnau: «Mallorca. La Premsa», *Gran enciclopèdia de Mallorca*, Palma, Promomallorca, 2001, vol. 22.
- DIVERSOS AUTORS: «'Lluc': 25 anys en català», *Lluc* (Palma), 777 (1993).
- DIVERSOS AUTORS: «*Els mitjans de comunicació a debat*, a cura de Sebastià Serra Busquets i Arnau Company Matas, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1994.
- DIVERSOS AUTORS: «La normalització lingüística a l'ensenyament i a l'àmbit sindical», *Pissarra* (Palma), 110 (2003) [revista periòdica d'informació de l'ensenyament de les Illes Balears].
- DIVERSOS AUTORS: «*La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, a cura de Sebastià Serra Busquets i Arnau Company Matas, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1994.
- GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís: «L'ecosistema comunicatiu balear: tradició i modernitat al segle XXI», *Informe econòmic i social de les Illes Balears 2001*, Palma, Caixa de Balears Sa Nostra Palma, 2002.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià; COMPANY MATAS, Arnau: «Evolució i perspectives dels estudis d'història de la premsa a les Illes Balears», *Anàlisi. Quaderns de Comunicació i Cultura* (Barcelona), 16 (1994), [revista publicada per la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona].